

אברהם ליפשיץ

שיעור השמן הדרוש בנר חנוכה

הלכה פסוקה היא בשולחן ערוך (אורח חיים תרעב, ב) :
 שכח או הזיד ולא הדליק עם שקיעת החמה, מדליק והולך עד שתכלה
 רגל מן השוק, שהוא כמו חצי שעה שאז העם עוברים ושבים ואיכא
 פרסומי ניסא; הלכך צריך ליתן בה שמן כזה השיעור.
 שיעור השמן הדרוש לנר חנוכה הוא כשיעור הזמן משקיעת החמה עד
 שתכלה רגל מן השוק, היינו "כמו חצי שעה". מקורה של הלכה זו בסוגיית
 הגמרא בבבלי, שבת כא ע"ב :
 וכבתה אין זקוק לה? ורמינהו: מצותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל
 מן השוק. מאי לאו, דאי כבתה הדר מדליק לה. לא, דאי לא אדליק
 מדליק, ואי נמי לשיעורה.
 שלוש אפשרויות עולות בסוגיה בפירושה של הברייתא. בתחילה הגמרא
 מציעה שהסבר הברייתא הוא שיש לדאוג שהנרות ידלקו כל הזמן הקצוב,
 ומכאן קושיא על השיטה שכבתה אין זקוק לה. כדי לתרץ קושיא זו הגמרא
 מציעה שתי אפשרויות אחרות בפירוש הברייתא :
 א. דאי לא אדליק מדליק כל הזמן הקצוב
 ב. צריך לתת שיעור בנר שיוכל לדלוק כזמן הקצוב.
 לפי התירוץ השני מפורש בברייתא החיוב לתת שיעור שמן בנר כמו שפסק
 השולחן ערוך. ברם, מעיון בראשונים עולות שלוש אפשרויות שונות לנמק
 פסיקה הפוכה, היינו שלא צריך לתת את השיעור הנ"ל. שלוש האפשרויות
 מתמקדות בנקודות הבאות: פירוש התירוץ השני; היחס בין שני התירוצים
 להלכה; הדין בזמן הזה.

פירוש תירוץ הגמרא: "אי נמי לשיעורה"

רש"י פירש: "לשיעורה – שיהא בה שמן כשיעור הזה, ומיהו, אם כבתה –
 אין זקוק לה". והנה, מאריכות דבריו משמע שהוא מתמודד עם קושי שיש
 בפירושו זה. שכן לפי ההווה אמינא יסוד דין הברייתא הוא שבכל טווח הזמן
 הנ"ל הנרות צריכים לדלוק, ולכן כבתה זקוק לה. אך אם דחינו זאת, מה מקום
 לומר שצריך שמן כשיעור הזמן הזה? ממה נפשך, אם הנרות צריכים לדלוק כל

אותו הזמן הרי שכבתה זקוק לה, ואם הנרות אינם צריכים לדלוק כל אותו הזמן, מה טעם לשים שמן כשיעור זה?¹ נראה שעל בעייתיות זו בא רש"י לרמוז כשסיים: ומיהו אם כבתה אין זקוק לה, אך מ"מ לא באר לנו את הסברא בדבר. ואמנם ברי"ף (ט ע"א) לפי אחד הנוסחים או הפירושים שבו (בהשמטת הסוגריים העגולים הנדפסים) הפירוש של תירוץ זה בגמרא שונה:

והא דתניא מצותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק לאו דאי כביא הדר מדליק לה אלא דאי לא אדליק מדליק א"נ לשיעורא (כלומר שצריך ליתן שמן לתוכו כדי שתהא דולק והולך עד השיעור הזה) היתה דולקת והולכת עד השיעור הזה ורצה לכבותה או להשתמש לאורה הרשות בידו.

בראשונים מצינו כמה אפשרויות בהבנת דברי הרי"ף, והדבר כנראה תלוי בנוסח הרי"ף שהיה לפנינו:

אם לא נשמיט את הסוגריים העגולים ונוסיף אחריהם "אי נמי",² הרי שהרי"ף פירש שני פירושים לתירוץ הגמרא "לשיעורא", והפירוש השני הוא שלאחר הזמן דכליא ריגלא דתרמודאי, ניתן לכבותה או להשתמש לאורה. כך מפורש במגיד משנה (הלכות חנוכה, ד, ה), וז"ל: ובהלכות שני פירושים האי שאם היתה דולקת והולכת עד השעור הזה ורצה לכבותה או להשתמש לאורה

1 והרש"ש הקשה כעין זה: אם יש עניין שידלק כשיעור מדוע מתיר רבי זירא להדליק בשמנים ופתילות גרועים, עיין שם מה שתיירץ את רש"י, ושיער שאולי מפני זה פירש הרי"ף אחרת, כמו שיתבאר להלן.

2 ברי"ף דפוס ראשון, קושטא רס"ט, מופיע הנוסח כפי שהוא לפנינו אך ללא סימן הסוגריים. הבעיה בנוסח זה היא הבנת ההקשר של המילים "היתה דולקת והולכת", שהם לכאורה הלכה חדשה, שהרי"ף מנסח ללא מקור בגמרא. לכן כנראה עלתה האפשרות בדפוסים המאוחרים להשמיט את תוכן הסוגריים, כך שהמילים "היתה דולקת והולכת" הן הפירוש לתירוץ השני של הגמרא (וכך כנראה גרס הרשב"א). האפשרות האחרת היא לא להשמיט את תוכן הסוגריים ולהוסיף אחריהם "אי נמי" לפני המילים היתה דולקת והולכת כך שהרי"ף מפרש את תירוצה השני של הגמרא בשני אופנים, הראשון כרש"י והשני כפי שפירשתי למעלה (וכך גרס המגיד משנה). גם מהרא"ש (סימן ג) נראה שנקט כאפשרות זו, גרס כדפוס קושטא והוסיף "אי נמי" ביניהם. הקרבן נתנאל שם (סעיף קטן ר) העיר שיש אפשרות שהרא"ש הוסיף את המילים "אי נמי" לרי"ף, ויש אפשרות שהרא"ש לא גרס כלל את התירוץ הראשון ברי"ף, והביא את התירוץ הראשון מרש"י. והוסיף הקרבן נתנאל שכך משמע מהרי"ן שכתב: "אי נמי לשיעורא פירש הרב אלפסי ז"ל שאם היתה דולקת וכו'", כלומר שזהו הפירוש היחיד שהביא הרי"ף לתירוץ השני של הגמרא. אמנם לאור מה שהבאנו מהמגיד משנה, דומה שהרא"ש גרס כמגיד משנה, והרי"ן גרס כרשב"א.

הרשות בידו והשני שצריך ליתן לתוכו שמן כדי שיהא דולק והולך עד השעור הזה, וכך ככל הנראה גרס גם הרא"ש ברי"ף, ראה הערה.

לעומת זאת מהרשב"א נראה שלא גרס את הסוגריים ברי"ף (שכן אחר דיבור המתחיל אי נמי לשיעורא כתב מיד: "פי' הרב אלפסי ז"ל שאם היתה דולקת וכו'"), ומכך משתמע שזהו הפירוש היחיד של הרי"ף לתירוץ הגמרא "לשיעורא".

מכל מקום, בין אם נאמר שהרי"ף הציע זאת כפירוש נוסף ובין אם הציע זאת כפירוש היחיד, משמעות פירוש זה היא שהתירוץ השני הוא בעצם הצד השני של המטבע של התירוץ הראשון. היסוד של שניהם הוא שטווח הזמן שבברייתא אינו (כמו בהווה אמינא) זמן שחובה לקיים את המצווה בכולו, אלא זמן שניתן לקיים את המצווה בכל רגע ורגע ממנו (כמו המשנה במגילה ב, ה: "כל היום כשר לקריאת המגילה ולקריאת ההלל ולתקיעת שופר ולנטילת לולב וכו'").

ההשלכות מיסוד זה הן שתיים: הראשונה, וזהו התירוץ הראשון של הגמרא, מכוונת למי שלא הדליק, שיכול להדליק רק בזמן הזה, והשנייה, וזהו התירוץ השני בגמרא, למי שכן הדליק, שיכול לכבותה או להשתמש לאורה לאחר שעבר זמן זה. הקו המפריד בין ההווה אמינא לבין המסקנה בפירוש הברייתא הינו אותו קו אם כן בין לתירוץ הראשון ובין לתירוץ השני, וסר הדוחק שמצאנו בפירוש רש"י. מה שהתקבל לפי שני התירוצים במסקנה הוא גדר חדש באופייה של המצווה, השונה מאופי המצווה שבהווה אמינא. בהווה אמינא יש כאן דין שהנר יהיה דלוק זמן מסוים ואילו במסקנה יש כאן דין במעשה ההדלקה, ופעולה זו היא גדר המצווה.³

המסקנה מכל הנ"ל, הרי שלפי הפירוש האחרון ברי"ף (ואולי היחיד) לא מצינו חובה לתת שיעור שמן מסוים בנר, ואם הדליק אדם רגע לפני סיום הזמן יוכל לכבות מיד את הנר.⁴ ושמא ניתן לומר עוד יותר (לפי ההגדרה לעיל), שמא

3 ונראה ליישב לפי זה את קושיית התוספות ד"ה והמהדרין, שהקשו כיצד יהיה היכר למספר הימים אם כל אחד ואחד מבני הבית מדליק. אם נאמר שעיקר פרסום הנס הוא בעצם פעולת ההדלקה, לא קשה, שכן הרואה יבחין כמה נרות מדליק כל אחד (לפי שיטת הרמ"א שכל אחד ואחד מדליק, ולא כרמב"ם שבעל הבית מדליק בעבור כולם, כמו שהסביר הגרי"ז בספרו). שוב ראיתי שבבית הלוי על התורה, בראשית כט ע"א, דן בשיטת הרי"ף, אך מסברא מיאן לומר בדעת הרי"ף שבהדלקה של רגע יצא ידי המצווה, וראו להלן שכנראה גם המרדכי לא פירש את הרי"ף בדרכנו.

4 וכעין זה כתבו המגן אברהם (סק"ב) והפרי חדש, שאם איחר להדליק ושם שמן רק עד שתכלה רגל מן השוק מסתברא שיצא, (ובפרי חדש שבזמן הזה לעולם צריך שיעור), אך

שכתב הרי"ף שרק לאחר זמן זה ניתן לכבותה או להשתמש לאורה זה במקרה רגיל, שאדם מדליק ללא כוונה מסוימת, ולכן השמן מוקצה לכל זמן המצווה. אך אם שם בנר רק שיעור מועט של שמן קיים את המצווה אף אם כבה הנר לפני הזמן, והוא הדין אם כיוון להקצות למצווה רק שיעור מועט של שמן, יכול להיות שיוכל לכבות לאחר שיעור זה, שכן המצווה קוימה בעצם מעשה ההדלקה.

אמנם המרדכי (רמז רסו), לאחר שהביא את פירוש רש"י כתב: "ומצאתי פירוש אחר לשיעורא שאם היתה דולקת כשיעור ורצה לכבותה או להשתמש לאורה שפיר דמי", ומשמע לכאורה מדבריו שפירש ברי"ף, שרק אם דלקה כל אותו שיעור מותר לכבותה, כך שאף לפי פירושו החדש של הרי"ף חובה לשים בה לכתחילה כשיעור.

היחס בין שני התירוצים להלכה

אף לפירושו של רש"י יש לדון בשאלה אם התירוץ השני התקבל להלכה, שהרי פשוט ששני התירוצים אינם תלויים זה בזה. לפי התירוץ הראשון אין מקור לחיוב השיעור, כשם שלתירוץ השני אין מקור לזמן מסוים להדלקה.⁵ והנה בתוספות על אתר נאמר:

דאי לא אדליק מדליק – אבל מכאן ואילך עבר הזמן אומר הרי"ף פורת דיש ליזהר ולהדליק בלילה מיד שלא יאחר יותר מדאי ומ"מ אם איחר דליק מספק דהא משני שינויי אחרינא.

הרי"ף פורת (רבי יוסף בן משה מטרובי"ש, תלמידו של הרשב"ם) מחמיר כתירוץ הראשון ומזהיר להדליק בזמנה, אך מכל מקום בדיעבד הוא מחמיר גם להדליק לאחר מכן, שכן "משני שינויי אחרינא". כלומר, כיוון שיש עוד תירוץ, שמא הלכה כמותו, וממילא סרה ההגבלה של התירוץ הראשון. הרי"ף פורת חושש להשלכה שיש לתירוץ השני לעומת הקולא הנובעת מהתירוץ הראשון, וקל וחומר אם כן שהוא חושש לתירוץ השני מצד עצמו, היינו שצריך לתת כשיעור בנר. בקצרה, הרי"ף פורת מחמיר כשני התירוצים.

מסתבר שדברים אלו הם אף לשיטת רש"י, שסוף סוף לאחר הזמן שכלתה רגל מן השוק ניתן לכבות.

5 המעניין הוא שדוקא לפי פירושו של הרי"ף, כפי שהבנו אותו, יוצא ששני התירוצים מהווים את שני צדיו של אותו מטבע, כלומר שניהם תלויים בהבנה המחודשת באופייה של המצווה כפי שהתחדש במסקנה, ולכן מן הדין לקבל את שניהם.

בדומה לכך מפורש גם ברמב"ם. הוא פסק (הלכות חנוכה ד, ה) שאם לא הדליק מיד בשקיעה "מדליק והולך עד שתכלה רגל מן השוק" (אלא שהוא הקל שלאחר זמן זה אינו מדליק!), ומצד שני: "צריך ליתן שמן בנר כדי שתהיה דולקת והולכת עד שתכלה רגל מן השוק". גם הוא אם כן החמיר כשני התירוצים.

אמנם בראבי"ה (סימן תתמג) מצינו להפך:

והא דתניא מצותה משתשקע החמה ועד שתכלה רגל מן השוק לא דאי כבתה הדר מדליק לה אלא דאי לא מדליק מצי מדליק אי נמי לשיעורא. ובשם רבינו תם ראיתי דבהני תרווייהו אזלינו לקולא בשיעורא ובדלא אדליק דבשל סופרים הלך אחר המקיל.

רבנו תם מקל כשני התירוצים, כיוון שבדברי סופרים הלך אחר המקל.⁶ מסורת זו הובאה בשמו גם בהגהות מיימוניות (חנוכה, פרק ד אות ב).⁷ מסקנת הדברים היא שלפי רבנו תם אין חובה לתת שמן בנר כשיעור מסוים.

על בדידנו עד כאן שתי שיטות בעניין היחס בין שני התירוצים להלכה: או שמחמירים כשניהם (הר"י פורת והרמב"ם) או שמקילים כשניהם (רבנו תם). שיטה שלישית מובאת בסמ"ג (מצוות עשה דרבנן ה): "אמ' ר"י שנהגו העם כלשון ראשון". ר"י הזקן תלמידו של רבנו תם מוסר על מנהג העולם כתירוץ הראשון, היינו שהחמירו בשעת ההדלקה, אך לא החמירו בשיעור הנרות. כך גם מוסר הראבי"ה במקום נוסף (סימן תתקעב): "ונראה בעיני דאנן דעבדינן נרות קטנים דליכא שיעורא, סמכינן אשינוייא קמא דבשל סופרים הלך אחר המיקל".

6 וצריך עיון אם כוונתו דווקא כשהמדליק אינו מקל כשני התירוצים יחד, אך אם רוצה להקל כשניהם, כגון שידליק מאוחר פחות מהשיעור לא יקל כאן רבנו תם, כיוון שהוא "תרתי דסתרי", שהרי ממה נפשך הוא נגד הברייתא, או שמא אף בתרתי דסתרי יקל רבנו תם. ועיינו בסוגיית זמן מנחה וערבית שעל פסק הגמרא (בבלי, ברכות כז ע"א) "דעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד", הביאו הראשונים בשם רב האי גאון שלא יעשה תרתי דסתרי, ונחלקו שם הראשונים אם דווקא ביום אחד הגביל הגאון שלא יתפלל גם מנחה וגם ערבית מפלג המנחה עד השקיעה, או אף בכמה ימים, עיינו שם בייחוד במאירי. אולם מהתוספות בדיבור המתחיל הראשון על מסכת ברכות משמע לכאורה שרבנו תם לא חשש כלל להגבלת הגאון, יעויין שם.

7 ובדפוס קושטא רס"ט הנוסח בהיר יותר [והצגתו כאן, כי על ספר זמנים אינו נמצא גם בפרנקל. ההוספות בסוגריים מרובעים שלי]: והנה פסק בעמוד [היינו הרמב"ם] כי שתי הלשונויות להחמיר אבל [ולא כמו בנוסח שלפנינו: 'וכן'] ראבי"ה כתב שמצא בשם רבינו תם דבתרווייהו אזלינן לקולא בשיעורא ובלא אדליק דבשל סופרים הלך אחר המיקל.

כלומר היה מנהג להדליק בנרות הקטנים מהשיעור הדרוש. גם תלמידו של הראב"ה, רבי יצחק מוינא, בעל האור זרוע, מעיד על מנהג זה (סימן שכב):
 והאידנא דלא קפדינן אשיעורא דנר שמא סמכי אלישנא קמא דשנינן
 דאי לא אדליק מדליק ולא בעינן שיעורא הואיל ואנו מדליקין בתוך
 הבית של פתח הבית מבפנים ואין הנר נראה להולכים בשוק וברחובות
 לא הורגלו להחמיר כל כך.

סוף דבריו מהמילה "הואיל" ואילך יידונו לקמן.
 לסיכום, מצאנו שלוש שיטות בפסיקת התירוצים שבגמרא להלכה: שיטת
 הרמב"ם והר"י פורת שהחמירו בשניהם, שיטת רבנו תם שהקל בשניהם, ושיטת
 ר"י שנהגו העם כתירוץ הראשון. ומכך יוצא שלשתי השיטות האחרונות אין כלל
 חיוב לשים שיעור שמן בנר כדי שידלוק חצי שעה.

הדין בזמן הזה

התוספות בסוגייתנו שהביאו את הר"י פורת כתבו בהמשך הדברים: "ולר"י
 נראה דעתה אין לחוש מתי ידליק דאנו אין לנו היכרא אלא לבני הבית שהרי
 מדליקין מבפנים".

אף על פי שהסמ"ג (לעיל) הביא בשם ר"י הזקן שנהגו העם כתירוץ הראשון
 של הגמרא, כאן בתוספות הוא מחדש, שמדינא אין לחוש בזמן הזה לתירוץ
 הראשון, כיוון שאנו מדליקים בפנים ופרסום הנס הוא רק לבני הבית. אמנם
 לגבי התירוץ השני הוא לא כתב שבזמן הזה אין צורך בשיעור, ומשמע שאף אם
 ההיכר הוא לבני הבית, מכל מקום ההיכר צריך להיות בשיעור זה, אף שמסברה
 היה מקום לומר ששיעור זה הוזכר בגמרא דווקא משום שההיכר הוא כלפי חוץ
 וזהו הזמן שאנשים נמצאים בחוץ, מה שאין כן אם ההיכר הוא לבני הבית שוב
 אין מקום לשיעור זה דווקא.

נבאר את הדברים: אף אם נטען שגם במסקנת הגמרא (לפחות בתירוץ השני)
 אופי המצווה נותר כמו בהווה אמינא, היינו שיהיה נר דלוק זמן מסוים, כל זה
 נכון אם הנר דולק בחוץ והמטרה היא שכל העוברים והשבים יראו אותו כדי
 שפרסום הנס יחול על כולם, ולכן עד שלא כלתה רגל מן השוק הוא צריך לדלוק.
 ברם, אם מדליקים בפנים ופרסום הנס הוא רק לבני הבית, הרי כבר נתקבלה
 תוצאה זו מיד בהדלקה, ואין עוד עניין להשאיר את הנרות דולקים. ניתן גם
 לנסח זאת אחרת: בזמן הזה גם רש"י יודה שאופי המצווה הוא כפרשנות
 הרי"ף.

ואכן, בפסקי התוספות אות פט כתב: "לדידן אין לחוש מתי ידליקנה ואין לה שיעור". והנה, בקובץ קדום של בעלי התוספות (שנדפס לאחרונה על ידי הר"א שושנה בשם "תוספות ר"י הזקן ותלמידו", ירושלים, תשס"ז) מופיע הדיבור הבא:

אי נמי לשיעורא. אן לא קיימא לן כי הא לישנא האידנא, והייני טעמ'א לפי שאין אנו מניחין עתה נר חנוכה מבחוץ כיון דליכא פרסומא ניסא לאותן העומדים בחוץ, הלכך במשהו נמי סגי.

בניגוד לתוספות הנדפסים שלפנינו, שהדיבור המתחיל מצטט את התירוץ הראשון בגמרא, כאן מצוטט התירוץ השני, ועליו אומר ר"י הזקן שתירוץ זה לא שייך בזמן הזה. כמו שראינו לעיל, גם האור זרוע השתמש בסברה זו כדי להסביר את מנהג העולם שלא להקפיד על השיעור "הואיל ואנו מדליקים בתוך הבית", ולכאורה שני הסברים שונים מציע האור זרוע, ואולי חסר "אי נמי". ואכן בסמ"ג (שחלקו הראשון צוטט לעיל) מופיעים שיקולים אלו בפירוש כשני תירוצים שונים:

אומר רבינו יצחק שנהגו העם כלשון ראשון, אי נמי שמא אין אנו צריכים לשיעור מאחר שאין אנו מדליקין כי אם בפנים ואין כאן פרסום נס אלא לבני הבית.

נראה מסגנונו של הסמ"ג, וכן פירש את דבריו הב"ת, שהר"י בא ליישב את מנהג העולם שלא הקפידו בשיעור, והציע שתי אפשרויות ליישב את המנהג. גם בנו של האור זרוע, רבי חיים אור זרוע, בחיבורו פסקי האור זרוע כותב: "והאידנא לא קפדין אשיעורא". גם תלמיד תלמידו של האור זרוע רבי מרדכי בר הלל (שהיה תלמיד של המהר"ם מרוטנבורג) כותב כך (רמז רסו): "וכן הא דבעי הכא שיעורא דמשתשקע חמה עד שתכלה רגל מן השוק ה"מ לדידהו שהיה צריך היכר גדול אבל אנו אין אנו חוששין כלל".

כך גם מובא בשלטי הגבורים על הרי"ף אות ה: "לדברי התוס' והסמ"ג לדידן שאנו מדליקים בפנים אין צריך לדקדק לתת שמן בנר כדי שידלוק שיעור כדי שתכלה רגלא דתרמודאי מן השוק".

כן יש גורסים בטור סימן תרעב:

והתוספות כתבו דלדידן א"צ לדקדק בזמן שנתנו חז"ל שיעור שלא נתנהו אלא להם שהיו מדליקין בחוץ ולאחר זה הזמן אין עוברין ושבין אבל אנו שמדליקין בבית ואין היכירא אלא לבני הבית אין להקפיד על

הזמן וכתב בס"ה ומ"מ נכון להדליק בעוד בני הבית נעורין ונראה שאף לדין צריך לדקדק בשיעור שאע"פ שמדליקין בפנים כיון שמדליקין בפתח הבית והוא פתוח יש היכירא לעוברים ושבים.

מהמילה "שיעור" שבתחילת דבריו משמע שהיה כאן נוסח שאף השיעור לא נוהג בזמן הזה, ובטור מהדורת שירת דבורה השמיטו מילה זו, ובהערה יב שם האריכו לשלול נוסח זה. מכל מקום בסיום דבריו שלל הטור דעה זו במפורש. אך בדרכי משה בתחילת הסימן כתב הרמ"א:

וכתוב בהגהות סמ"ק פירש רבינו שמשון דגם עכשיו היה מצריך לעשות פתילות ארוכות עכ"ל. ובקובץ אחד מצאתי כתוב (מנהגי מהר"ש אושטריי"ך סי' תק"מ) וזה לשונו בספרים אחרים מצאתי כתוב דבזמן הזה אין שיעור לנרות חנוכה ומהאי טעמא אמר שמי שרוצה לוקח נרות קטנים אף על פי שאין דולקים כי אם זמן מועט ואפילו הכי [אין] נכון ליקח מעט שיעור לנר עכ"ל מצאתי.

על הקולא שמביא הדרכי משה חלק בן דורו של הרמ"א, רבי שלמה לוריא בשו"ת מהרש"ל סימן פה: "ושיעור שמן אין חילוק בין ימים הראשונים והאידינא שמדליקין בפנים", ואף הרמ"א עצמו בהגהותיו לשולחן ערוך כתב כאן שיש המקלים בזמן הזה להדליק אחר שתכלה רגל מן השוק, כיוון שמדליקים בפנים, אך לא הזכיר את הקולא לגבי השיעור. גם הב"ח במקום (תרע"ב ס"ק ב) הביא את דברי הדרכי משה, אך למעשה הצריך לתת שמן כשיעור מפני שהסמ"ג מסופק (כוונתו שמה שהסמ"ג כתב לשון "שמא" הוא מצד מה שהוא הסתפק אם טעם המנהג הוא שפוסקים כלשון ראשון או משום שבזמן הזה מדליקין בפנים, אך לדין שקיי"ל כלשון השני ספק אם ניתן לנהוג כך), וגם מפני שהר"ש משנץ החמיר בכך כמו שהביא הדרכי משה בשם הגהות סמ"ק [וזה לשון ההגהה של רבנו פרץ על הסמ"ק מצוה רפ הגהה א: "ונכון להדליק בעוד שכל בני הבית ניעורין ולשיעורא פסק השר רבי שמשון גם עכשיו והיה מצריך לעשות פתילות ארוכות"], וכן מצא הב"ח על שם הראב"ן שהחמיר בכך. כאמור בתחילת הדברים, כך פסק השולחן ערוך, שצריך שיעור בנר, ובמגן אברהם סעיף קטן ג הדגיש שדין זה נוהג אף בזמן הזה, וכך הביא המשנה ברורה סעיף קטן ו.

סיכום

לפנינו אם כן מסורת ארוכה, אשכנזית בעיקרה, של אי הקפדה על שיעור בנרות חנוכה. השיקולים: (א) פרשנות שונה בתירוץ הגמרא, שכנראה אליה כיוון הרי"ף (שיקול זה כמדומני לא הוזכר על ידי הראשונים האשכנזים כהסבר למנהגם); (ב) תוצאה מפסיקת ההלכה בסוגיה, היינו שאנו מקילים כשני התירוצים שבגמרא (רבנו תם) או שאנו נוקטים כתירוץ הראשון (רי"י הזקן); (ג) בזמן הזה שאין היכר לבני רשות הרבים אין מקום לשיעור שבסוגיה (רי"י הזקן, אור זרוע, סמ"ג ומרדכי).

אמנם, על כל אחד משיקולים אלו נתגלעו מחלוקות שונות, ולמעשה נפסק בשולחן ערוך להקפיד על השיעור, והאחרונים ביארו שכוונתו אף לזמן הזה. השאלה שכן תלויה בדיון זה היא שאלת דיעבד או שעת הדחק, כגון שאין לאדם שמן כשיעור, או שהוא חייב להדליק ולכבות מיד, למשל במטוס או בצבא. הפרי מגדים (תרע"ב, אשל אברהם סק"ו) פסק שמי שאין לו כשיעור ידליק בלא ברכה, והביא את דבריו הביאור הלכה. אך אולי יש לדון שאם יש צדדים שונים כפי שראינו להכשיר הדלקה כזו, שמא יש מקום לטעון שאין אומרים בצירוף ספיקות כזה ספק ברכות להקל, שכן הפרי מגדים בפתיחה להלכות ברכות (אות ד) דן בשאלה אם אף בספק ספקא אומרים ספק ברכות להקל או שיש לברך מספק, ונראה שהכריע שם שיש לברך, ואם כן בנידון דידן, שיש כמה ספקות לטובת חיוב הברכה אולי יש לברך, וצריך עיון.

